

Samodzielność dzieci w wieku przedszkolnym

“Nie można być wolnym, jeśli nie jest się samodzielnym. Zatem, aby dziecko zdobyło niezależność, jego aktywne oznaki wolności osobistej muszą być akceptowane od najwcześniejszego dzieciństwa”.

Maria Montessori.

Samodzielność jest potrzebą rozwojową każdego człowieka. I chociaż jednostka dąży do uniezależnienia się już od pierwszych dni życia, to jednak, co podkreśla J. Andrzejewska, „samodzielność nie jest dana od urodzenia, lecz jest procesem stopniowego nabywania kontroli nad czynnikami determinującymi działanie” (2015, s. 5). Człowiek, z chwilą narodzin jest najbardziej niesamodzielną i uzależnioną od otoczenia jednostką. Z upływem czasu, nabywając nowe doświadczenia, zdobywa umiejętności potrzebne do osiągnięcia samodzielności. Działania nazywamy wtedy samodzielnymi, gdy podejmowane są z własnej inicjatywy i ukierunkowane są na uzyskanie określonego celu oraz realizacji własnych zamierzeń. Około pierwszego roku życia u dzieci pojawiają się pierwsze oznaki samodzielności. Wiek przedszkolny charakteryzuje się rozwojem wszystkich rodzajów samodzielności: dnia codziennego, społecznej, organizacyjnej, w ocenianiu, w zadaniu czyli samodzielności (Andrzejewska, Wierucka, 2010, s. 29). Dziecko rozwija własną autonomię, wykonując proste czynności, co w konsekwencji prowadzi do rozwoju samodzielności. Zanim pojawią się jednak pierwsze małe sukcesy i niezależność, droga do samodzielności może być trudna, usłana błędami, próbami, ciągłymi pytaniami. Jest to droga rozwoju indywidualnego, której przejście prowadzi — najpierw w wymiarze dziecięcym, później dorosłym — do zwiększenia kontroli nad własnym życiem (Szczepkowska-Szczęśniak, Uniszewska, 2006, s.4).

Na szeroko pojętą samodzielność życiową człowieka składa się niezależność i autonomia we wszystkich sferach rozwojowych:

1. **Samodzielność motoryczna** - pojawia się bardzo wcześnie, już w wieku niemowlęcym, kiedy dziecko zaczyna chwytać i manipulować przedmiotami, następnie uczy się siadać, stać i chodzić. Dzieci w wieku przedszkolnym uczą się wchodzić i schodzić ze schodów, pokonywać przeszkody, biegać, skakać, posługiwać się narzędziami (sztućcami, nożyczkami, kredkami itp.). Osiągnięcie samodzielności motorycznej jest niezwykle ważne, aby dziecko samo mogło realizować swoje potrzeby, a także by gromadzić doświadczenia zarówno w sferze ruchowej, jak i społecznej i poznawczej.
2. **Samodzielność samoobsługowa** - przejawia się w opanowaniu umiejętności spożywania posiłków, ubierania, rozbierania się, wykonywania czynności pielęgnacyjnych (mycie ciała, szczotkowanie zębów, czesanie się). Samodzielność w tym zakresie pozwala na uniezależnienie się od opiekunów w życiu codziennym.
3. **Samodzielność w nawiązywaniu relacji społecznych** – przejawia się umiejętnością nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z innymi osobami. Dziecko w wieku przedszkolnym zaczyna interesować się już nie tylko osobami dorosłymi, ale też rówieśnikami. Nawiązuje pierwsze bliższe relacje z dziećmi, uczy się wspólnej zabawy i respektowania zasad. Jednostka samodzielna

społecznie wyraża się zdolnością funkcjonowania w społeczeństwie, umiejętnością podporządkowania się normom i zasadom bez utraty własnej indywidualności.

4. **Samodzielność w komunikacji** – sposobów nawiązywania kontaktu z innymi dziecko uczy się już od narodzin: płacze i krzyczy, komunikując w ten sposób swoje potrzeby. Wraz z rozwojem uczy się werbalnego sposobu porozumiewania się. Nauka samodzielnej i poprawnej komunikacji odbywać się może tylko na gruncie społecznym, nieodzowna jest aktywna obecność bliskich, którzy będą wzorem do naśladowania.
5. **Samodzielność w poznawaniu świata** – w miarę nabywania umiejętności ruchowych i kompetencji poznawczych wzrasta zainteresowanie dziecka otaczającym światem. Dziecko wraz z wiekiem coraz chętniej przemieszcza się, zagląda w różne miejsca, bawi się napotkanymi przedmiotami i w ten sposób gromadzi różne informacje. Nowe doznania i doświadczenia są jednym z ważniejszych czynników w procesie uczenia się (Mikler-Chwastek, 2017, s. 130-133).

Dziecko w wieku przedszkolnym w sposób naturalny wykazuje zainteresowanie samodzielnym wykonywaniem czynności. Czasami jednak jego inicjatywa bywa tłumiona, a dorośli z różnych powodów nie pozwalają dziecku na samodzielność. Często kierują pod jego adresem komunikaty, które mogą blokować aktywność najmłodszych, np.: „Jesteś jeszcze za mały”; „To trudne, chodź, pomogę ci”; „Uważaj, zrobisz sobie krzywdę”; „Zostaw to, bo zepsujesz”; „Pomogę ci, bardzo się śpieszymy”. Dziecko zniechęcane do działania i/lub wyręczane błyskawicznie uczy się tego, że ktoś zrobi coś lepiej i szybciej, więc stopniowo wycofuje się i przestaje wykazywać inicjatywę. Nadopiekuńcza postawa rodziców blokuje jego samodzielność. Skutki wyręczania dziecka mogą być następujące:

- nadmierne uzależnienie od dorosłych;
- gorsze funkcjonowanie wśród rówieśników, trudności w nawiązywaniu prawidłowych relacji społecznych;
- słaba adaptacja do nowych warunków;
- niskie poczucie własnej wartości;
- trudności w samodzielnym podejmowaniu działań, decydowaniu;
- mniejsza odwaga, zaradność, ciekawość i dociekliwość;
- postawa wyuczonej bierności, stałe szukanie oparcia i pomocy wśród innych;
- utrudniony rozwój postawy dążenia do samorozwoju i samorealizacji (Jędrzejowska, 2017, s. 357).

Wychowanie do samodzielności to bardzo ważne zadanie dorosłych - wspieranie działań dziecka, stopniowe wycofywanie się z pomocy dorosłego, zachęcanie do własnych, śmiałych poczynań. Nie oznacza to pozostawiania dziecka bez opieki i wsparcia. Wręcz przeciwnie — dziecko musi mieć świadomość, że zawsze i w każdej sytuacji może liczyć na pomoc dorosłego. Praca nad rozwojem samodzielności dzieci jest trudnym i odpowiedzialnym zadaniem, które powinno być wypełniane z zaangażowaniem zarówno w przedszkolu, jak i w pierwszym środowisku życia dziecka — w rodzinie.

Aby ułatwić dziecku osiągnięcie autonomii należy:

— **Stworzyć (bezpieczną) przestrzeń** wokół dziecka, która pozwoli mu rozwijać samodzielność. Zapewnić różnorodność doświadczeń, wyznaczać obowiązki i powierzać role wymagające wykazania się samodzielnością (np. przygotowanie kanapek, wybór ubioru, organizacja zabawy). Dać dziecku swobodę, ale określić ważne zasady i wyznaczyć granice.

- **Zachęcać do podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów**, zezwalać na samodzielność i motywować do działania. Nie wyręczać dziecka, uczyć odpowiedzialności za podejmowane zadania. Nie pytać zbyt wiele, ale też nie spieszyć się z udzielaniem odpowiedzi i rad. Szacunek dla dziecka polega bowiem na „traktowaniu go jako człowieka, a więc uznawaniu jego prawa do samodzielnego myślenia, braku nadmiernego ograniczania, umożliwianiu samodzielnego postrzegania świata oraz dokonywania suwerennych wyborów” (Lasota, Pisarzowska, 2016, s. 81).
- **Pomagać tylko wtedy, kiedy to konieczne** (dziecko wyręczane łatwo uczy się tego, że ktoś zrobi coś lepiej i szybciej, dlatego przestaje wykazywać inicjatywę).
- **Dać dziecku czas** (każde potrzebuje innego), być cierpliwym (dziecko potrzebuje wielu prób), tolerować przejściowy bałagan. Pamiętać, że dzieci nieśmiałe, z zahamowaniami, potrzebują więcej czasu i większej zachęty do podjęcia kolejnych prób, czasem należy wykonać zadanie wspólnie z dzieckiem.
- **Pozwalać popełniać błędy**, pozwolić dziecku na poznanie swoich możliwości i ograniczeń. Wspierać w razie porażki, namawiać do kolejnych prób, nie odbierać nadziei, przypominać dziecku jego sukcesy i emocje z nimi związane. „Doświadczenie powstaje bowiem w trakcie aktywnego działania, przeżycia emocjonalnego danego zdarzenia, intelektualnego opracowania i zapamiętania zdobytej informacji” (Kuszak, 2002a, s. 32).
- **Zauważać i doceniać wysiłki dziecka**, chwalić każdy przejaw jego samodzielności i inicjatywy. Unikać ogólnikowych ocen i pouczania, udzielać konkretnych informacji, proponować dziecku wybór i zaakceptować go.
- Wdrażając dziecko do samodzielności, **wykorzystywać zabawę** jako podstawową i naturalną formę aktywności dzieci w wieku przedszkolnym (Jędrzejowska s.361-362).

Wychowanie do samodzielności nie jest łatwym procesem, jest długotrwały, wymaga cierpliwości, konsekwencji i gotowości do podążania za dzieckiem. Jednak pewnym jest, że odpowiednia postawa dorosłych, pozwalająca dziecku na działanie, swobodę poruszania się, podążania za własnymi pomysłami i zainteresowaniami przyczyni się do wychowania niezależnego człowieka w przyszłości. Chcąc wychować samodzielne, zmotywowane i szczęśliwe dziecko musimy pamiętać, że „każda niepotrzebna pomoc jest przeszkodą w rozwoju” (za: Miksza, 1998, s. 21) Nie stanie się to szybko, jednak zorganizowane i systematyczne wsparcie z pewnością przyniesie pozytywne efekty.

Bibliografia

- Andrzejewska, J. (2015). Doświadczenie przez dziecko samodzielności. „Przedszkolne ABC. Magazyn dla wychowawców i rodziców”, nr 7, s. 4–10.
- Andrzejewska J. Wierucka J. (2010). Razem w przedszkolu. Program wychowania przedszkolnego, s.28.
- Jędrzejowska, E. (2017). Samodzielność dzieci w wieku przedszkolnym. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, nr 10/2, s. 357, 361-362
- Kuszak, K. (2002a). Postawa samodzielności dziecka przedszkolnego jako wynik przejmowania zachowań. Cz. I. „Wychowanie na co Dzień”, nr 2/3, s.32.
- Lasota, A., Pisarzowska, E. (2016). Pożądane cechy osobowości nauczyciela-pedagoga. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, nr 4/1, s. 81.
- Mikler-Chwastek, A. (red.) (2017). Wychowanie i wspieranie rozwoju małych dzieci w domu, żłobku i przedszkolu. Warszawa: Difin.
- Szczepkowska-Szcześniak, K., Uniszewska, K. (2006). Osiąganie samodzielności. Warszawa: Centrum Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Miksza, M. (1998). Zrozumieć Montessori. Kraków: Impuls.